

Речівки

ЕПІСТОЛЯРНА СПАДЩИНА НАДІЇ СУРОВЦОВОЇ

Суровцова Надія. Листи / Дослідницька фундація імені О.Ольжича в США. — Ред., передм., іменний покажчик Алли Барінової. Упоряд., переклад [Лесі Падун-Лук'янової]. Ілюстр. Володимира Гури. — К.: Вид-во ім. Олени Теліги, 2001. — Кн. 1. — 704 с.

Ця книжка — подія в сучасному культурному житті. Її автор — Надія Віталіївна Суровцова (1896 — 1985), яка три десятиріччя (1927 — 1957) провела в ув'язненні — в тюрмах, таборах та на засланні, видатна представниця української інтелігенції, віддана громадській і науковій праці, письменниця, перекладачка, діячка культури. Все життя вона залишалася вірною загальнолюдським ідеалам, сильною, незламною, життєлюбною.

Склалося так, що найвидатнішим твором письменниці стали “Спогади”, які відтворили її життєвий шлях (К., 1996). Адже найпродуктивніші роки свого життя Н.В.Суровцова не мала змоги використати для творчості, тим більше не могла друкуватися. “Листи”, видані тепер посмертно, — перша книжка її епістолярної спадщини.

Здається, в “Спогадах” усе вже розказане, але це не так. Сама авторка листів свого часу зазначала: листування “цікаве тим, що написано не після вже як спогади, а просто, так би мовити, по живому”. Тим паче, що написано все це людиною емоційною, талановитою, духовно багатою.

Листи розкривають сторінки не надто далекого минулого. Роки репресій, подальше життя з його загальнолюдськими цінностями — побут, кохання, зрада, віра в людей, любов до природи. Все це пройшло через серце і перетворилося в рядки. Написані листи стають надбанням адресата. Надруковані — надбанням людства. Не всім листам щастить дійти до цієї вершини. Надія Віталіївна була гідна того, щоб її непохитність, щирість, здоровий глузд, життєстійкість, висловлені чудовою художньою мовою, втілились у друковане слово.

Поданий у виданні матеріал згруповано

за кількома розділами: 1) Із матеріалів Політичного Червоного Хреста в Москві (1928 — 1933) та листування з К.П.Пешковою (1961 — 1964); 2) Листи до К.І.Данилової (1935 — 1968); 3) Листи до О.Зведринь (1953 — 1974); 4) Листування з П.Тичиною та інші матеріали; 5) Листування з Ю.Корчак-Чепурківським (1957 — 1967). Таке розміщення матеріалу зумовлено його специфікою.

Найоб'єктивнішим і найцікавішим видається другий розділ — листи до К.І.Данилової. Кіра Іванівна Данилова, вчителька з Умані, після смерті Анни Іванівни Суровцової, матері Надії Віталіївни, взяла на себе всі материнські турботи, понад 30 років, до своєї смерті, вела листування з Надією Віталіївною, яка з року в рік звіряла листам до близької людини свої думки й почуття, описувала події життя, ділилася спостереженнями й надіями. Сторінка за сторінкою перед читачем повстає трагічно-життєтвердне життя, записане вмілою рукою майстра.

Цей цикл листів з їх яскравими об'ємними замальовками, з несподіваними ракурсами і цікавими деталями може вважатися суцільним документальним твором. Спробую проілюструвати свою думку кількома навімання вибраними цитатами з листів цього розділу — цілеспрямовано вибирати важко, бо всі тексти надто цікаві й різноманітні.

“Уяви собі — адже ти мало знаєш мое життя — я теж бувала делегаткою миру й також досі гаряче вірю, що війни не буде, тому що не повинно, не може бути в людстві воєн. Я була на конгресі “Війна війни” в Амстердамі [...] була на конгресі миру в Вашингтоні; на конференціях: у Парижі, Гаазі, Дрездені, Фрайбурзі; на конгресі у

Слово і Час. 2003. №8

Відні. Всюди виступала [...] Крім того, брала участь в агітаційній поїздки (проти воєнних кредитів) Сполученими Штатами й Канадою, прочитала десятки лекцій у їхніх коледжах, університетах, театрах, церквах, на робітничих підпільних зібраннях” [...] (с. 123).

“П’ять років, точніше 5½ [...] я пробула в лагерьх Колими. Пролежала я років 1½ в різних лікарнях. Потім працювала я [...] – у полі, на городі, шляховиком, меліоратором, кухарем у тайзі та на сплаві, загіральником на сінокоші, малярем, сестрою, ягідницею, лісорубом, [...] в електроцеху англійською перекладачкою з монтажу американських машин, а зараз я – чорнороб агробази приїска. А після роботи – мити золото, хазяйнувати, орудувати на власному городі, давати уроки”¹ (с. 47).

“Довкола хатинки безпросвітна темрява, сніг. У нас малесенька кімнатка і така ж кухонька, яка вважається їдальнею. З повзучого кедра та сухого стовбура модрини споруджено подобу ялинки. Прикраси – ланцюжки зі старих обгорток від зошитів, мордочки з яєчних шкаралупок, зроблені з жовтогарячих ганчірочок “мандарини” і, загорнуті в яскраві клаптики, цукерки, також ганчірочні “вишні”. Печиво на ниточках і сушені сливи, груші, яблука. Все це з великим трудом. Всі діти в диких шапках – трикутних капелюхах із місцевої газети, розмальованої червоними і синіми узорами і “оздобленими” кольоровими перами моїх курей та глухарів. Справжнісінькі індійці. На столі – миски брусниці з цукром, великий дід Мороз і дві пляшки солодкого морсу – келихи, чашечки, скатертину [...] І от вони спочатку декламували, співали трьома моїми мовами, а потім спалахнули електричні кольорові лампочки [...] і почалися забави. Та як же вони дзвінко сміялися, як весело гралися і як не хотіли розходитися!.. Адже мороз був під 60° [...]” (с. 115).

Майже в кожному листі – захоплення красотою Півночі, розповіді про екзотичні ситуації місцевого життя.

А ось окремі спалахи емоцій: “Природа – феєрична!” (с.39). – “І все ж життя – прекрасне!” (с.33). – “Але туга в душі є. Тому що немає свободи” (с.39). – “Яка

жорстока річ ця боротьба [з природою]” (с.35). – “Встановлено чотирнадцятигодинний день [...] Витримуєш ще якое дванадцять, а більше – важко” (с.42). – “І жити хочеться не завжди [...]” (с.38) – “Ця загадкова країна протиріч” (с.40). – “Ой, як чудово жити на світі!” (с.45). – “Літом щодо цинги все гаразд, та й взимку лише пухнуть дуже ноги” (с.42).

Своєрідний характер мають також листи до Ольги Зведринь (розділ III) – подруги по табору на Колимі. Листування почалося наприкінці заслання, коли Ольга вже звільнилася і виїхала на батьківщину, до Латвії, а Надії Віталіївни ще залишалося майже чотири роки на Колимі, й тривало до 1975 р. – року смерті Ольги. В листах багато особистого, повідомлення про події межують з відвертими розповідями про те, що хвилює. Це зворушливий, інтимний людський документ. Наше вимушене споглядання виправдовує лише те, що авторка сама віддала скарби своєї душі на розсуд майбутнього читача.

Не менш цікаві матеріали V розділу, де подано взаємне листування Надії Суровцової та Юрія Корчака-Чепурківського, власне, діалог двох однодумців і друзів. Дитяча дружба поновилася після понад 50 років важкого “дорослого” життя (адресат також пройшов довгі роки ув’язнення в тюрмах, концтаборах, на засланнях) і тривала 10 років, до смерті Юрка. Ліричні взаємини двох літніх людей, відтворені в листах, – чи не найсвітліше враження, яке залишається, коли закриваєш книжку.

Окремо стоять листи I та IV розділів. Матеріали, вміщені тут, часом офіційні, проте цікаві тим, що ілюструють обставини життя Н.В.Суровцової і додають певні штрихи до портретів Катерини Павлівни Пешкової та Павла Григоровича Тичини.

Книжка претендує на певну академічність. У ній логічно розміщений матеріал, ґрунтовний коментар, дбайливо вивірених текст, частково перекладений з російської Лесею Падун-Лук’яноюю. Примітки до листів лаконічні й місткі, дають необхідні бібліографічні відомості, коментарі розміщені поряд із листами, що значно полегшує користування. Виданню передує зворушлива емоційна передмова Олени Сергієнко. Книжка вийшла у видавництві імені Олени Теліги, має чудовий дизайн (художнє оформлення Володимира Гури), проілюстрована

¹ На засланні Н.В.Суровцова давала також дітям уроки з іноземних мов.

численними світлинами, що належать до різних періодів життя Н.В.Суровцової та її оточення.

Укладачі видання, зокрема редактор, не змогли утриматися, щоб не винести хоча б одну з цитат на оправу книжки й не використати внутрішню сторону палітурки для автографів окремих листів.

Щодо розширеного іменного покажчика, то він заслуговує на окрему увагу. Як і в примітках до окремих листів, інформація, подана в ньому, цілком вірогідна. Можливо, надмірна скрупульозність укладачки не дозволила обмежитись мінімумом даних, достатнім для пояснення основного тексту. Погодимося з деякими вимушеними порушеннями компактності видання з поваги до великої сумлінності укладачки покажчика — тим більше, що деякі статті з іменного покажчика є самостійними дослідженнями. Фактичний матеріал у них перевищує потреби пояснень до тексту, але вони настільки місткі, що було б незаощадливо загубити їх на сторінках покажчика. Тому для зацікавлених хоча б перелічу ті статті, які здалися мені найзмістовнішими й заслуговують на самостійне існування. Це — інформація про таких осіб, як А.Ахматова, І.Бабель, М.Волошин, Г.Воронська, О.Воронський, Є.Гінзбург, І.Гончар, В.Козін, З.Лихачова, О.Солженіцин, Є.Тарле, З.Тулуб, О.Фадєєв, О.Хохол, В.Щербаківський та деякі інші.

Не менш цікавим є й додаток, присвячений Катерині Львівні Олицькій, куди увійшли спогади К.Олицької та уривок з передмови до їх французького видання Л.Плюща.

Але іноді трапляються й такі ознаки “ака-

демичності”, що перетворюються на свою протилежність (скажімо, на вставне речення типу “Аллах його знає” в іменному покажчику дається наукове визначення слова “Аллах”). До речі, географічні відомості в іменному покажчику не завжди ідентифіковані — так, наприклад, В.М.Щербаківський народився у 1876 р. в селі “Шпичинці Сквир. пов. Київ. губ.”, а його брат Д.М.Щербаківський — у 1877 р. в селі “Шпичинці, теп. Попільнянського р-ну Житомир. обл.”; у статті про батька цих братів М.П.Щербаківського с. Шпичинці вказане без жодних даних про його адміністративну належність. Як прикрий недогляд сприймається те, що, при надмірному довідковому апараті, в книжці відсутнє елементарне — роки життя Н.В.Суровцової або ж перелік найзначніших подій її життя, укладених у хронологічні межі.

Не задовольняє оформлення титульної сторінки, де не вказані прізвища упорядника й редактора.

І ще одне. Листи Надії Віталіївни до російських адресатів були написані російською мовою. Традиції видань епістолярної спадщини вимагають наведення матеріалів мовою оригіналу, тим більше, що російська мова авторки аж ніяк не гірша за її українську. Добре хоч, що досконалі переклади не дають приводів для нарікань...

І — як підсумок сказаного — перший том листів Н.В.Суровцової гідний її світлої пам'яті. Залишається сподіватись, що невдовзі другий том, завдяки подвижницькій праці його творців, побачать вдячні читачі...

Зара Старожицька

Передплачуйте “Слово і Час” — єдиний академічний літературознавчий журнал про українську та світову літературу.

**Слово
і
Час**

Передплатний індекс — 74423

Електронний варіант

на Web-сторінці за адресою:

www.word-and-time.iatp.org.ua

